

Пастушенко Сергій

доктор технічних наук, професор,

професор кафедри прикладної механіки та технічного сервісу,

ВСП Національного університету біоресурсів і природокористування України

«Бережанський агротехнічний інститут»,

м. Бережани, Тернопільська область, Україна

52701hi@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРЕТВОРЕННЯ ЦІННІСНИХ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТИРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Наведено ряд глобальних викликів сучасності для Української держави, які істотно впливають на тенденції перетворення ціннісних орієнтирів молоді. Окреслено роль цінностей, їхній стан та надано рекомендації щодо мінімізації виявлених проблем.

Ключові слова: цінність, культура, війна, виклик, самобутність, освіта.

Annotation. The article examines the key global challenges facing Ukraine today and their impact on the shifting values of young people. It explores the role of values, their current state, and offers recommendations to address emerging issues.

Key words: values, culture, war, challenges, identity, education.

Вступ. Повноцінне життя людини вимагає балансу цінностей, тобто окремі ціннісні орієнтації не повинні суттєво переважати інші виміри їхнього життя.

Цінності розглядаються як важлива складова особистості, яка істотно впливає на прийняття рішень і дій людини, зумовлює індивідуальне та характерне сприйняття зовнішнього світу – людей, предметів, явищ і подій. Цінності є частиною людини, вони, як важливий компонент її свідомості,

виконують функцію показника того, наскільки інформація, отримана в процесі пізнання, відповідає її очікуванням. Вони також пов'язані з емоціями: те, що ми сприймаємо, те, про що ми думаємо, стає цінністю, приваблюючи або відштовхуючи нас. Вони також є джерелом енергії/зусиль людини та водночас визначають напрямок її поведінки.

Як слід та як не слід ставитися до процесу трансформації цінностей молодого покоління співгромадян у будь-якій поважачій себе країні, можна наочно відчувати на прикладі України – до війни та під час війни.

Довоєнна Україна. Указом Президента України від 12 березня 2021 року №94/2021 затверджено «Національну молодіжну стратегію до 2030 року» [1], яку було розроблено Міністерством молоді та спорту України [2], UNICEF Україна, що позиціонує себе як світовий лідер, який просуває та захищає права дітей у світі, зокрема в Україні [3], і приватною компанією pro.mova. Намагання подивитися її структуру, досягнення, досвід роботи з урядами та міжнародними організаціями не увінчалось успіхом, у зв'язку з браком працюючого веб-сайту (<http://pro-mova.com>).

Основний вектор «скоординованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у партнерстві з інститутами громадянського суспільства, установами та закладами, що працюють з молоддю, молодіжними центрами, фахівцями, що працюють з дітьми та молоддю, молодіжними працівниками, молодіжними консультативно-дорадчими органами, органами учнівського та студентського самоврядування, міжнародними організаціями, представниками роботодавців, бізнесу за безпосередньої участі молоді» щодо набуття цінностей українською молоддю зведено до «спонукання молоді виявляти ініціативу, *самостійно визначати* власні цілі та *цінності*», або «*виховувати у собі цінності*» [1]. Інакше кажучи, держава відмовлялася транслювати молодіжному середовищу і його особистостям зразок того, над чим працювали б усі вищезгадані її структури, органи, організації та бізнес.

Наслідком такої «державної молодіжної політики» – відмови інформувати молодь про одвічні цінності життя – стало перетворення моделі «колеса

життєвого балансу» на «колесо життєвого дисбалансу людини, на якому далеко не поїдеш» [4, с. 2]. Як відзначають автори дослідження, це призводить до занепаду і фальшування ідеалів, духовно-моральних цінностей, зростання самоізоляції та прагнення до комфорту за будь-яку ціну. Нищення ціннісної духовно-моральної основи зумовлює кризу як окремої людини так і суспільного середовища. І навпаки, їх плекання призводить до формування морально свідомого суспільства та держави через виховання морально свідомих її громадян [5].

Україна під час війни. Період серйозних змін у розумінні українцями важливості набуття індивідуумами в нашому суспільстві ціннісних орієнтацій розпочався 2014 року з початком злочинної російської військової агресії проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності Української держави. Він відбився на економічній, політичній, соціальній та духовній сферах нашого суспільства, але особливо стрімко з 24 лютого 2022 року – початку повномасштабної війни, яка стала суспільним шоком. Війна виявила наявність процесів розпорошення/розпаду традиційних цінностей, деформації об'єктивності у їхньому оцінюванні, небезпеку втрати споконвічних цінностей українців, що від часів Київського князя Володимира Великого визначалися самобутністю [6], природною ексклюзивністю, високорозвиненою культурою, яка займала гідне місце серед культур західних і східних держав. У цей важливий для існування країни історичний період, запит держави стосовно трансформації/формування цінностей набув безперечної актуальності, зокрема, щодо ціннісних орієнтирів і життєвих принципів молодого покоління українців.

Дослідження проведені вже після початку війни науковцями Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, вказують, що ціннісні орієнтації молоді формуються безпосередньо під впливом зовнішніх і внутрішніх державних процесів [7, с. 142]. Якщо спектр цінностей, які приймає молода людина, транслюється їй суспільством, такі дослідження ціннісних орієнтацій набувають особливої актуальності.

Відповіддю держави на наявний стан справ із цього надважливого питання, яке без перебільшення під час воєнного періоду є викликом для національної безпеки країни, стало ухвалення Верховною Радою у грудні 2022 року Закону України [8] «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (далі – Закон). У ньому поняття «цінності», як компонента структури особистості, є у визначенні таких термінів: «громадянська компетентність», «громадянська освіта», «духовно-моральне виховання», «оборонна свідомість», «українська національна ідентичність», які є змістоутворюючими для цього документу.

Особливістю цього Закону є включення до складу основних завдань державної політики завдання № 1, тобто найважливішого для держави, – формування в громадян України, у тому числі дітей та молоді, активної громадянської позиції на основі духовних цінностей українського народу, національної самобутності, оборонної свідомості та громадянської стійкості, патріотизму, суспільно-державних (національних) цінностей та розуміння їхньої важливості для становлення держави.

Велику увагу Закон приділяє запиту держави на формування таких ціннісних орієнтирів: духовна єдність і духовно-моральні засади (Стаття 6); громадянсько-патріотичне і духовно-моральне виховання, співпраця з українцями за кордоном та формування сприйняття державної мови як національної цінності, сприяння утвердженню сімейних цінностей та активне залучення сім'ї до національно-патріотичного виховання, популяризація та збереження культурної спадщини й культурних цінностей України (Стаття 9).

Завершуючи огляд стану питання, що розглядається в цій публікації, варто щиро відзначити, що російсько-українська війна істотно вплинула на ціннісні орієнтири українців, схиливши чашу терезів у бік традиційних, самобутніх, природних цінностей, спонукаючи до корекції свого життєвого усвідомлення та адаптації до нових умов світової реальності. Як результат, відбувається повернення до споконвічних цінностей: доброчесності, доброзичливості, миру, працьовитості, милосердя, щедрості, любові до ближнього тощо. За історію

існування людство мало незліченну кількість ціннісних орієнтирів, багато з яких не відповідало вказаним вище й часто виявлялося їхніми антиподами. Цілісним джерелом, що дарує всі вищезгадані та інші людинолюбні цінності, є Біблія – «Книга вічна, Книга Божа, Книга небесна», як про неї писав Григорій Сковорода, яку ще іменують «Книгою книг». Вона містить глибокі роздуми про взаємини між людьми, моральні норми, соціальні цінності [9].

Мета дослідження – окреслення ролі і стану чільних нематеріальних ціннісних орієнтирів життєвих переконань української молоді на сучасному етапі воєнної реальності нашого суспільства та тенденцій щодо їхнього перетворення з наміром мінімізації негативного впливу глобальних викликів на вирішення згаданих у вступі проблем.

Результати дослідження. Відомі торгові бренди, добродійні спілки та товариства сконцентровані на самовідданому служінні потребуючому, престижні університети, найкращі заклади охорони здоров'я, провідні промислові та аграрні компанії – це, як правило, організації, наповнені численними нематеріальними цінностями. Потрапляючи до їхнього середовища, ми відчуваємо це місце як чудовим, правильним, таким, у якому подобається бути. Насправді мова йде про те, що це місце, заклад або компанія, університет чи щось інше, має сформовану культуру. І варто визнати, що культура – це більше, ніж середовище, будівля, кольори на стінах, обладнання, більше ніж вивіски або чистота в приміщенні. Це сукупність нематеріальних якостей, які створюють та оберігають суб'єкти що в них діють.

Здорова культура (державної служби, освітньої, медичної організації, корпорації тощо) ніколи не виникає випадково. Якщо ви державний службовець, або лідер організації, який стоїть осторонь і не плекає цінності, ви гарантовано не прокинетеся ранком зі словами: «Вау, яка у нас дивовижна культура! Ми не маємо жодного уявлення як це сталося!», адже це не трапляється ненароком. Ваша культура – це поєднання того, що ви створюєте, і того, що ви дозволяєте. Отже, чинник №1, котрий формує нашу культуру, – це наші цінності, оскільки *те, що ми цінуємо, визначає наші дії*. Якщо ми цінуємо

виживання, то, зважаючи на воєнний стан в Україні, ми будемо зосереджені на собі та неохоче йтимемо на ризик. Якщо для нас важливі традиції, ми більше зосередимося на минулому ніж на майбутньому. Якщо важливим є розвиток, ми будемо готові йти на ризик або можемо інвестувати в щось, на нашу думку, перспективне, що побачили або почули поза межами нашої зони комфорту. Якщо ми цінуємо досконалість, ми підвищуватимемо стандарти, особливо наголошуючи на стандартах освіти [10], які мають завдання сприяти підготовці фахівців, відданих служінню в будь-якій сфері суспільного життя країни.

Наявність сильної, ефективної, успішної спільноти або організації, яку такою визначає не її внутрішнє, а зовнішнє середовище, за замовчуванням передбачає наявність у ній групи людей, об'єднаних чітко окресленими цінностями. І навпаки, спільнота або організація, яка потерпає та практично завжди є неефективною, має нечіткі, або нездорові цінності. Адже культура є плодом цінностей. Якщо хочете змінити культуру, змініть цінності. Мудру думку щодо дії цінностей в особистості висловив колишній генеральний директор Apple, Стів Джобс: «Якщо ви працюєте над чимось, що вас справді хвилює, вас не потрібно підштовхувати. Бачення тягне вас. Ви – натхненні».

Сучасні і майбутні здобувачі вищої освіти – це покоління Alpha та Gen Z, і для них є реальними глобальні виклики, які вимагають зворотної реакції.

Деякі з них, які ми бачимо крізь призму освіти, полягають у наступному:

- уникнення відповідальності за свої дії, або бездіяльність. Погоджуючись з рішенням інших людей, тобто відмовляючись приймати власні рішення, особа має очікування, що відповідальність за наслідки вчиненого не стосується її повною мірою. Наприклад, передача відповідальності молодою людиною своїм батькам за вибір освітньої спеціальності та освітньої програми підготовки у ЗВО не завжди є спрощенням її життєвого шляху. Належить готуватися до того, що саме вам доведеться жити з наслідками їхнього вибору;

- відсутність стійкості при зустрічі з труднощами, здатності справлятися з негативними емоціями, зокрема розчаруванням, неприйняттям у разі ненабуття бажаного результату, нетерпінням і нудьгою. Ця проблема фіксується, коли

трапляється щось несподіване для молодшої людини і щось іде не так. Проявляється в освіті стрімкими відповідями здобувача, на кшталт – «Я не знаю», які надаються миттєво, без жодних зусиль, щоб сформулювати відповідь, та кількістю дисгармоній, які відчуває особа через те, що щось не вдається з першого разу;

– час перебування здобувачів у соціальних мережах поза аудиторією сфери освіти. Спілкування в реальній дійсності дозволяло особі бути діяльним членом 5...7 спільнот, тоді як в інтернеті, на онлайн-платформах, в месенджерах, комунікаційних застосунках чисельність груп спілкування може збільшуватися на порядок. Основна мета такого поведіння для здобувачів вищої освіти, як вказують у [11], є переважаючим бажанням сподобатися. Але, як правило, таке прагнення створення успішного образу в очах оточення не ґрунтується на життєвих досягненнях і перемогах у реальному житті. Надмірне перебування у соціальних мережах та нічні відеоігри, сприяють нестачі відпочинку та виснаженню, що є однією з проблем, яку помічають у здобувачів освіти у ЗВО;

– вживання ненормативної лексики та її вплив на культуру спілкування. Останніми роками молодь, незалежно від статі, вживає у спілкуванні вульгарні, грубі й непристойні лайливі вирази, іноді навіть для зв'язку слів. До того ж прослідковується тенденція суттєвого помолодшання віку тих, хто починає саморуйнування, шляхом залучення до такої форми комунікації [12].

Соціологічна група «Рейтинг» наприкінці 2024 року провела опитування української молоді [13]. Ціннісними пріоритетами висловлено: безпеку, як власну, так і близьких; незалежність України; рівні можливості для кожного члена суспільства. Актуальними проблемами, на думку молоді, виявлено: корупцію, енергетичну ситуацію, низькі доходи, безробіття, мобілізацію (частіше для чоловіків), відсутність житла (частіше у молоді з ВПО).

Всеукраїнське соціологічне опитування настроїв молоді під час війни виявило, що величезна кількість української молоді (47%) зазнала впливу війни на бачення свого майбутнього. Для більшості з них (87%) стало складно будувати плани на майбутнє в цей період. Щодо стану ціннісних пріоритетів

української молоді, яскраво свідчать їхні відповіді на запитання: Якби ви мали мільйон доларів, на що б ви його витратили? 36% – на допомогу ЗСУ, майже чверть (24%) – на допомогу родині, а 23% – на благодійні ініціативи [14].

Аналіз цих групових досліджень дозволяє констатувати, що в середовищі української молоді спостерігається процес формування нового покоління, яке ґрунтовно розуміє цінність безпеки, національної свідомості, питання єдності та соціальних комунікацій. Інакше кажучи, війна повернула повагу до базових потреб, які раніше сприймалися як належне, й засвідчила здатність молоді пристосовуватися до складних реалій сьогодення, не втрачаючи устремління до реалізації свого творчого та людського потенціалу.

Потенційний внесок у життя країни молодого покоління українців суттєво залежить від його освіти, виховання, від змісту цінностей і дій, які воно визначає. Вони не є високоідейними чи консервативними за своєю натурою, вони — гнучкі та готові до будь-якого починання.

Висновки. Дослідивши окремі потенційні виклики, рефлексію держави та тенденції коригування життєвих цінностей молоді, відзначаємо їх динамічний характер перетворення та широкий діапазон дисперсії – від одвічних до ситуативних цінностей. Пропонуємо низку рекомендацій, що впливають з аналізу фактів і думок наведених у статті, які на наше переконання, допоможуть мінімізувати окреслені в ній проблеми.

Проведення освітньо-інформаційних заходів з метою формування активної громадянської позиції молоді на основі цінностей статей 6 і 7 Закону [7].

Позачергове сприяння молодіжним ініціативам щодо популяризації ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на українській національній самобутності.

Оновлення змісту ключових компетенцій та проектних результатів навчання здобувачів вищої освіти як відповідь освітньої сфери на визначені виклики.

Виховання здатності української молоді впоратися зі змінами, опановувати нове та навчання вмінню захищати ментальну рівновагу у вирі життєвих станів.

Вміння визначати власні слабкі місця, які призводять до зневіри, та розуміння «наріжного каменя» на якому можуть встояти самотні цінності українців.

Список використаних джерел

1. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> (дата звернення: 12.02.2025).
2. Затверджено Національну молодіжну стратегію до 2030 року. *Міністерство молоді та спорту України. Офіційний вебпортал.* URL: <https://mms.gov.ua/news/zatverdzheno-nacionalnu-molodizhnu-strategiyu-do-2030-roku> (дата звернення: 12.02.2025).
3. Сайт UNICEF Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/about-unicef> (дата звернення: 12.02.2025).
4. Саух, П. Ю., Саух, І. В. Духовність у «колесі життєвого балансу» сучасної людини. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2021. №3(2). С.1–6. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-14-2>
5. Пастушенко С. Освітнє служіння суспільству крізь призму моральності. *Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії: Збірник наукових праць ХНТУ /за ред. Г. Д. Берегової та ін. Херсон. 2024. Ч.2. С.286-294.* URL: [https://kntu.net.ua/ukr/content/download/115890/650762/file/+Матеріали%20конференції_Ч2%20статті%20Херсон\).pdf](https://kntu.net.ua/ukr/content/download/115890/650762/file/+Матеріали%20конференції_Ч2%20статті%20Херсон).pdf) (дата звернення: 12.02.2025).
6. Портал української мови та культури – Словник.UA. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=самотній#:~:text=САМОБУТНІЙ%2С%20я%2С%20е,Русі%20в%20ХІ-ХІІ%20ст.> (дата звернення: 12.02.2025).
7. Куниця, Т.Ю. Соціальні орієнтації дітей та молоді в умовах військового стану в Україні. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік. Івано-Франківськ. 2023. с. 138–143.*

8. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 3788-IX від 06.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

9. Матвієнко О. Біблія як культурний феномен: навчально-методичні рекомендації. Навчально-методична серія «Кафедра філософії». Ужгород. 2020. 30 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44913/1/N.-M.%20rek..pdf> (дата звернення: 12.02.2025).

10. Пастушенко С. Потенційні аспекти трансформації стандарту вищої освіти підготовки агроінженерів. *Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти*. 2024. № 3. С.310-319. <https://doi.org/10.18372/2786-823.1.19305> URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/FCS/article/view/19305/26485> (дата звернення: 12.02.2025).

11. Грись А., Павлюк О., Гой Н., **Лось О.** Стратегії самопрезентацій студентської молоді у виборі тенденцій поведінки. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2024. №11. С.184-203. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-11-10>; URL: <https://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight/article/view/185/128> (дата звернення: 12.02.2025).

12. Тавровецька, Н., Шебанова, В. Крос-культурне дослідження вживання обценної лексики у молодіжному середовищі. *PSYCHOLINGUISTICS*, 2020. №28(1). С.239-266. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-1-239-266>

13. Опитування молоді: оцінка молодіжних центрів і просторів та можливостей для молоді. URL: https://drive.google.com/file/d/1cOTsEg_0e-0QxzeoGEmPSXgNWjRFBm00/view (дата звернення: 13.02.2025).

14. Майбутнє України очима української молоді. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/pidlitky-i-viyna/2023/05/18/254342/> (дата звернення: 12.02.2025).